

12584X

KUNGL. UNIVERSITETETS BIBLIOTEK

UPPSALA

Landsmålsarkivet

Västergötland

Alingsås

12584

Linnarsson, Linnar. 1939.

Exc. i ULMA:s fögel. 1924 Tullenimman osv.

höstarbete; träskring och malning.

Uppgift om seriemän (1 del.)

Exc. ur brev från L.Linnarsson den 27/4 1939

10 del. 4
1 " "

Exc. OSD (x)

Höstarbete, tröskning och malning.

Västergötland.

Sagesmän:

Hudene sn.

- 1. Adolf Gustafsson, född i Hudene 1863 och fortfarande bosatt på sin fädernegård. Signum 1.
- 2. Verner Karlsson, född i Hudene 1870 och fortfarande bosatt på sin fädernegård. Signum 2.
- 3. Kristina Johansson, född i Hudene 1851 och fortfarande bosatt härstädes. Signum 3.
- 4. Adolf Johansson, f. d. smed, född i Hudene 1863 och fortfarande bosatt härstädes. Signum 4.
- 5. Carl Henriksson, född i Hudene 1872 och fortfarande bosatt på sin fädernegård. Signum 5.

Nedtecknare: Linnar Linnarsson, folkskoll. Fåglavik, född 1884.

ULMA 12584. L. Linnarsson. 1939
VGL. HUDENE
Frgl. M 24

Höstarbete.

1. De hade tre slags råg förr, en sort som såddes på våren, vårråg, en som såddes i augusti, Larsmässeråg, och en som såddes på hösten, vinterråg. Vårrågen skulle sås i slutet av april, på Ture eller Tycko, som var de rätta sådagarna. Beträffande de båda andra rågsorterna tycks ej finnas någon bestämd dag. Vinterrågen skulle sås sent, den kunde sås hur sent som helst, bara den kom i jord tre dagar innan det frös till, så redde den sig. Var det blidväder, kunde den sås vid jultiden. Sign. 2.

2. Utsädesrågen skulle tröskas vid dagsljus.

3. Man skulle inte knyta för säcken med utsädet, och man skulle inte så med knutna händer, hette det. Sign. 1.

4. Röjning av ängarna. När kabelska blomma, var det på tiden att ge sig ut i ängarna och röja. Sign. 1.

5. Skörde- och körredskap skulle in i hus, när man avslutat arbetena. Men de fick på inga villkor stå ute under jul- och påskhelgerna. Sign. 1.

ULMA 12584. L. Linnarsson. 1939
VGL. HUDENE
Fgl. M 24

6. Gamle Bengt i Fogglavik, på den tiden han levde, hade alltid för sed att slå loss sin krokbil / åderbill /, och så bar han in den i stugan under julhelgen, så julljusen fick skina på den. Det skulle ge välsignelse till det kommande årets gröda, trodde man. Likaså brukade man hänga in skärorna och en del andra redskap.

Sign. 3.

Tröskning.

7. Vid besvarandet av frågelistan M 23 erinrade jag om att man enligt gammal sed ej fick låta något gå i sko, d. v. s. ta slut, innan nya förråd kommit till. På välbärgade bondställen hade man alltid ett förråd av spannmål, som räckte åtminstone fram mot jul om inte ett gott stycke in på nästa år. Det betraktades som rikedom och välmåga att ha bröd och sovel framför sig. Och det var klok hushållning, för det var inga drugsel i dä nua. När kära far kom till kvarnen för att mala till jul kanske, kunde han smått skryta med, att han hade fjolårsråg. Och hur många hade det?

I min ungdom hörde jag talas om välbärgade bondställen, där man slaktade och saltade in för ett helt år, fast man hade baljorna

ULMA 12584. L. Linnarsson. 1939

VGL. HUDENE

Frgl. M 24

fulla från det föregående årets slakt. Och likadant var det med spannmålen. Man fyllde förråden men använde fjolårssäd så långt den räckte. På småställena åter var det nätt om förråden. Och när det led fram på sommaren, var det ofta totalt slut med allt vad spannmål heter.

8. Tiden omkring Olsmässe var den värsta, den kallades för olsmässekroken. Hade utbönderna / i skogsbygden / då ett lass torr ekbark eller något annat säljbart, gjorde de en resa till Lidköping. Där fanns ett kronomagasin, och där fanns spannmål, om ingen annanstäds. Men i brist på pengar var det många som nöjde sig med lite blandsäd eller slösäd, som de fick till billigt pris. Det dugde det med. Huvudsaken var att man fick bröd. Om det var tarft, fäste man sig mindre vid, för man var just inget annat van vid. Särskilt var man angelägen om att ha bröd, när den dagen kom, att man fick ta -
itu med slätter och skörd. Enl. Signum 1 m. fl.

9. Om någon ställde sig att tröska, så snart den nya skörden var inbärgad, tillkännagav han därmed högt och tydligt för sina grannar, att han hade utätet. Det sökte man undvika, som framgår

ULMA 12584. L. Linnarsson. 1939
VGL. HUDENE
Frgl. M 24

*tarft,
se tillägg*

av följande:

Om de ställde sig att präglatröska med samma, de fått inbärgat, brukade de / grannarna / säga, att nu går hongerkläckera där eller där. Det var skamligt att ha så utåtet, tyckte de, och därför bösta de hellre ur lite råg att börja med, de som var utan. Och inte heller var det någon heder med att komma till kvarnen med den första rågen av årets skörd. Ville mjölnarn stå väl med sina mäldare, så höll han tyst med det. Sign. 4.

10. Nu för tiden får den, som först kommer till kvarnen med råg av årets skörd, ett premium av fem kronor. / Enligt notiser i ortstidningarna /.

11. Om möjligt gjorde man undan alla utarbeten före flöttedan, som inföll den 24 oktober. Ty under den vecka som följde, voro alla tjänare lediga, detta oberoende av om de stannade kvar i tjänsten eller flyttade. Under samma vecka inföll vanligtvis även höstmarknaden, och få voro väl de som inte besökte den. Allt som allt: Sista veckan av oktober kunde ingen räkna som arbetsvecka. Då skulle man vila ut och ha roligt. Detta gällde ju först och främst ung-

ULMA 12584. L. Linnarsson. 1939
VGL. HUDENE
Frgl. M 24

domarna, men även de äldre tog det lugnare då. De skötte husdjuren och såg till att de fick sitt foder och pysslade för övrigt med litet av varje, men de större arbetena fick stå till.

Men med första veckan av november högg man i på nytt. Och nu tog man itu med trösken. Med november satte kölden i regel stopp för utarbetena, och med den kom även det rätta tröskevädret. Några köldgrader underlättade nämligen trösken. Då gick säden ur så lätt mot i råväder. Nu blev det ett allmänt tröskande. Man började med rågen, sedan blandsäden. Havren fick ligga till sist, för den var tåligast att förvara. Och till jul skulle det vara upptrösket. Efter jul blev råttorna alltid mycket värre. Enligt en del berättare skulle man ha upptrösket till lusse / Sign 5 /. Vad den sädesfattiga skogsbygden beträffar, var det inte svårt att tröska färdigt i tid. Värre var det ute på slättbygden, där bönderna hade rikligt med säd av alla slag. Men som regel gällde, att man skulle vara klar på logen till kyndelsmässe, om inte förr.

Under den tid tröskningen pågick, började man redan vid två-tre-tiden. Det kallades att tröska otte. Hade man slaktat, vankades

ULMA 12584. L. Linnarsson. 1939
VGL. HUDENE
Frgl. M 24

en patta som ottebete, eljest ett stycke bröd med ost till. Och på ställen, där det var rejält med maten, en sup. Vid 7-tiden öktade man. Nu åt man frukost, och därefter vidtog det egentliga dagsarbetet. Man tröskade så länge man såg av dagen men inte längre. Att tröska i den tidiga ottan var som sig borde, men om någon fortsatte arbetet på kvällen, lät det ansjogt. Enligt Signum 1 och 4.

Anm. Det gällde som regel beträffande alla arbeten, att de skulle sluta vid mörkrets inbrott. Man borde inte störa tomtar och rå och andra mystiska väsen, för det hade inget gott med sig. Vad trösken beträffar, började man dock aldrig före klockan två. Att ge sig ut dessförinnan kunde ha sina risker. Tre-fyra-tiden torde ha varit den vanligaste tiden.

* *Alan* 12. En fick aldrig slå i lobulka, för då störde en laegubben,
sa de gamle Signum 5.

13. H811 däk på tildet och akta lobulka! sa far till sonen sin,
som skulle lära sig tröska. Sign. 5

14. På de större gårdarna, där man tröskade fyra, sade präglarna så här: Alla fira, alla fira. Men var det endast tre tröskare i

ULMA 12584. L. Linnarsson. 1939
VGL. HUDENE
Frgl. M 24

laget, vart det ett litet uppehåll, där fjärde man bort falla in.
Fattas en, fattas en, sa präglarna då. Sign. 3 m. fl.

15. Lussedagen skulle de upp och tröske otte, det var så vanligt så. Då skulle alla husdjuren ha gott ottefoder, och tomten skulle ha lussebete, han med. Den ställdes in under lon. / Enligt Alma Gustafsson, född 1859, vilken i sin tur hört denna sed berättas av en för längesedan död Hudene-bo, nämligen Sara i Knutse /.

16. Men om Tomasmässe fick inget arbete förekomma, då var det slut med trösken, och då skulle alla förberedelser för julen vara undanstökade, såsom brygd och bak. Sign. 4.

17. Ingenting fick gå runt om Tomasmässe, då fick de inte mala. Om de malde den natten, så gick kvarnen sönder. Sign. 1.

18. Enligt en del berättare fick man ej heller mala lussenatten, men förbudet gäller först och främst Tomasmässe, för då gick helgen in, heter det. Nedtecknaren.

19. Brödsäden sållades nästan alltid, innan den fördes till kvarnen. Man hade inga rensmaskiner och råttorna voro svåra. Det var mest för den usla r8ttelortens skull, man måste sålla säden.

ULMA 12584. L. Linnarsson. 1939
 VGL. HUDENE
 Frgl. M 24

x När man sållredde säden, brukade man tömma den i halvskäppan, vilken därefter välvdes i säcken. Det ligger nära till hands att antaga, att man använde sig av skäppan just för måttets skull, men så var ej fallet. Ty man skulle ~~ej~~ inte mäta kvarnsäden och inte räkna kakorna, man bakat, så blev brödet drygare. Vid sållningen fyllde man därför ej skäppan med råge. Det var onödigt att fylla på så man spillde, hette det. Men i stället slog man i en slatt extra, så man fick ungefär en full skäppa eller halvtunna. De gamle fäste sig vid, att skäppan tillhörde de mått, vilka omnämns i bibeln, och det var nog för att de skulle betrakta skäppan med vördnad. Man lade t. ex. märke vid att den fattiga änkan i Sarepta förvarade sitt lilla mjölförråd i en skäppa. Och på profetens ord vart det välsignat drygt. Så hoppades de gamle på den rätta välsignelsen av sin säd genom att först låta den komma i skäppan.

Beträffande sållet var man av annan mening. Man undvek att tömma den sållredda säden i detta direkt i säcken, för då blev det inga dragsel med brödet. Enligt flera berättare.

x 20. När man körde till kvarnen, skulle säckarna läggas med mun
x

ULMA 12584. L. Linnarsson. 1939
VGL. HUDENE
Frgl. M 24

* och simme / säcksnöre / framåt.

Det var en som kom till kvarnen för att mala, och rågsäcken låg i vagnen med mun bakåt. Då var det en som sa:

- Törs du lägga säcken så?

- Det betyder väl inget om säcken ligger så eller så, sa den som kom.

- Jo, du ska tänka på kvenna di, sa den andre då.

Nedtecknaren enligt en morbror.

* 21. Folk som nödgades köpa sin säd, lade stor vikt vid hur säljaren mätte. Förde denne sin skäppa in i säastabben, eller stöp skäppan som det kallades, vart det en drygare skäppa än om han fyllde den med skoffan. Vidare skulle skäppan ha råge, och även härvidlag kunde säljaren visa sig mer eller mindre frikostig. Den samvetsgranne och redbare säljaren gjorde ett skakande på skäppan, sedan han fyllt den, och så ett kn8kanne med båda händerna, varefter han fyllde på råge, tills det rann över, vilket allt skedde enligt bibelns ord: Ett gott mått, väl rågat, skakat och överflödande skall man giva dig i skötet.

ULMA 12584. L. Linnarsson. 1939
VGL. HUDENE
Frgl. M 24

x Beträffande ordet tarft användes det någon gång av äldre personer, då de omnämna det grova, sådiga och magra bröd, de fick göra bekantskap med i sin ungdom. Brödet var tarft skulle alltså betyda detsamma som brödet var torftigt. Det brukar också heta, att brödet var tarvelitt. Detta senare ord måhända väl så vanligt i målet. Tarft är tydligen en förkortning av torftigt, förefaller det mig.

Exc. ur brev från L. Linnarsson den 27/4 1939.

ULMA 12584. L. Linnarsson. 1939
VGL. HUDENE
Frgl. M 24